

2008. 04. 03.

Válaszok Várhegyi Júlia kérdéseire, melyeket egy a NOL.hu számára készülő cikkhez tett fel:

1. Ön mit tart a dokumentumfilm elsődleges feladatának?

Nehéz a dokumentumfilmről mint egységes műfajról beszélni, hiszen nagyon sok fajtája létezik és minden változatának más a célja. Az általam szeretett es művelt dokumentumfilm feladata emberi történetek elmesélése, és itt direkt használom a mesélés kifejezést. A saját korunkról, illetve a közelmúltunkról szólnak ezek a filmek, sok-sokféle témában, de mindig sajátos nézőpontból, olyan szereplők sorsán keresztül, akik amúgy nem kapnak elég figyelmet. A dokumentumfilm a mai kor krónikása, egész más lehetőségek adottak a számára, mint a rövid hírek vagy televíziós magazinok újságíróinak. A mi feladatunk, hogy a történeteket a maguk összetettségében mutassuk meg, ehhez nagyon is alkalmas eszköz a dokumentumfilm.

Sokszor a társadalmi felelősségtudat is munkál egy dokumentumfilmében, hiszen a filmjeinkkel gyakran igazságtalanságokra, hátrányos helyzetű csoportokra vagy ki nem beszélt társadalmi traumákra hívjuk fel a figyelmet.

2. Mennyire feladata a dokumentumfilmnek a felmerült/felvetett kérdések megválaszolása?

A jó dokumentumfilm (illetve az a fajta dokumentumfilm, amelyet én nagyra tartok és szívesen megnézek) véleményem szerint nem ítélkezik, nem dönti el a kérdéseket a néző helyett. Sokkal inkább megadja neki a lehetőséget, hogy ő maga vonja le a következtetéseket, jusson megállapításokra, vagy egyszeűen csak gondolkodjon el a filmkészítő által felvetett – alaposan körüljárt és több oldalról bemutatott – témán. Az a jó, ha nem kész „üzenettel” megy el a néző a moziból vagy a képernyő elől, hanem gondolatokkal eltelve, rágódva, töprengve új dolgokon, új szempontokon.

Persze sokszor elkerülhetetlen a filmkészítő hozzáállásának, személyes meggyőződésének átsűrődése – a témaválasztástól kezdve a szereplők kiválasztásán és a forgatás módjain át a vágásig –, de ezzel együtt érdemes szerintem kerülni a „kinyilatkoztatásokat”, a megfellebbezhetetlen állításokat a dokumentumfilmében. (Ezért nem tartom például műfajilag dokumentumfilmnek Michael Moore filmjeit. Ezek filmpublicisztikák vagy ha erősebben akarnék fogalmazni: propagandafilmekek – éppen a nagyon erős szerzői vélemény jelenléte miatt.)

3. Ön szerint fikciós műfaj a dokumentumfilm?

Miért lenne az? Semmiképp sem gondolom fikciónak a dokumentumfilmet. Természetesen a valóságot sűrítve, filmes, dramaturgiai, talán mondhatjuk, hogy művészi eszközökkel mutatja be, de ez a filmes kifejezésmód sajátja. Ettől még nagyon is a valóságról szól, múlt- és jelenbeli történetekről, a társadalmunkról, a világról, amelyben élünk – valóságos történeteket mond el valóságos szereplők sorsán keresztül.

4. Véleménye szerint milyen szerepet töltenek be a dokumentumfilmek mellett az áldokumentumfilmek?

Az áldokumentumfilmek a dokumentumfilmek eszköztárát, képi világát, szerkesztésmódját használják, azzal a kifejezett szándékkal, hogy „becsapják” a nézőt, vagyis hogy az valódinak fogja fel a filmbeli történetet, szereplőket. A leggyakrabban a figyelemfelkeltés az oka, indokolhatja a témaválasztás, de lehet a műfaj „leleplezése” is a cél. Néha csak szórakoztatás, tréfa akar lenni, de mindenképp felhívja a figyelmet arra, hogy ne higgyünk a szemünknek, hogy nem minden az, aminek látszik. Hasznos lehet néha ráébreszteni a nézőket, hogy milyen egyszerűen manipulálhatóak vagyunk a képi világ által.

Az áldokumentumfilm sem „tisztá” műfaj, itt is lehetnek átmenetek, pl. egy Amerikában élő magyar filmrendező, Bojtor Tamas, *American Shopper* címmel készített egy filmet, ahol az alapszituáció teljesen fiktív, ő maga kitalált egy új „sportot”, melyből egy amerikai kisvárosban bajnokságot rendeznek. A szereplők – a bajnokság résztvevői – viszont már valóságosak, de tisztában vannak a helyzettel, és innentől kezdve a film dokumentumfilmnek tekinthető, hiszen az ő életüket, sorsukat, személyiségüket mutatja be, illetve azt, ahogyan – a számukra valós kihívást jelentő – versenyre készülnek, az összes drámai fordulattal, melyet ez a helyzet magában hordoz..

5. Miért olyan fontos számunkra a valóság és az igazság keresése?

Azt nem tudom, hogy másnak miért fontos. Magam nem úgy gondolkodtam soha erről, hogy a valóságot vagy az igazságot keresem a filmjeimmel. Számomra a dokumentumfilm egy csodálatosan összetett és izgalmas eszköz ahhoz, hogy – nézőként – megtudjak valami újat a világról, olyan dolgokkal szembesüljek, amelyek amúgy elérhetetlenek lennének a számomra – földrajzilag, kulturálisan vagy emberileg. Nézőként ez vonz leginkább a dokumentumfilmbe. Filmkészítőként pedig az, hogy egy általam fontosnak tartott történetet hatásosan, érdekesen meséljek el, sokoldalúan mutassak be. Eközben természetesen a valóságról beszélek, és bízom abban, hogy – a szakmai tisztességre alapozva – az igazsághoz hűen teszem ezt.

6. A mai modern, „újhullámos” dokumentumfilmeknél (Michael Moore, Morgan Spurlock) egyre hangsúlyosabb szerepet tölt be a humor, s sokszor háttérbe is szorítja az ábrázolni kívánt tényeket. Ön szerint mennyire szükséges a dokumentumfilm készítésénél egy olyan szűrőt alkalmazni, mint például a szatirikus-ironikus jelleg, valamilyen formanyelvi bravúr stb., ami valamennyire elvonja a figyelmet az állításról? Ennyire szkeptikusak lettünk az egyszerű állítással szemben?

A kérdésfelvetéssel nem értek egyet. Egy „szatirikus-ironikus szűrő” szerintem helytelen eszköz, ha elvonja a figyelmet az állításról. A humor nagyon jó egy dokumentumfilmbe, de éppen hogy erősítenie kell a tényállítást, nem pedig elvonnia a figyelmet róla, hiszen akkor öncélúvá válik. Eleve nem lehet „szűrő”-ként felfogni a stílusjegyeket, szerintem ezeknek a mondanivalóból, a témából kell fakadniuk, nem lehetnek kívülről alkalmazott eszközök. Ha a témának van humoros oldala, vagy megfogalmazható ironikusan is és ez illik a rendező felfogásához, akkor az nagyszerű. Tény, hogy a humoros dokumentumfilmek nagyon hatásosak és ezért népszerűek tudnak lenni. M. Moore és M. Spurlock filmjeit nem sorolnám ide, mert ők ugyan valóban használják az iróniát illetve egyfajta humort, de szerintem abszolút manipulatív jelleggel, az „üzenet” mindenáron való keresztülviteléhez. A humor és az irónia ezekben a filmekben elsősorban a manipulálás eszközei. Teljesen más a helyzet az olyan filmeknél, ahol belülről fakad a humor, pl. a *Malacsal teljes* c. film (rendezte Kovács Kristóf), melyet az ideai Szemlén láthattunk, ahol a szituációk viccesek és a szereplők humorosak, vagy Pigniczky Réka *Hazatérés* c. filmjében, ahol a drámai történetet humoros jelenetek teszik még életszerűbbé, emberibbé. De említhetném Szirmai Márton *A süllyedő*

falu c. filmjét is, ahol az alaptörténet egyáltalán nem vicces, de nagyon is abszurd, és a rendező felfogása plusz a főszereplő személyisége és cselekedetei szintén alapot adnak az ironikus látásmódra.

Nem hiszem, hogy szkeptikusak lettünk az egyszerű állítással szemben. Az biztos, hogy a ma ránkzúduló képi információ-dömpingben egyre nehezebb elérni és ottartani a nézőt a képernyő előtt (pláne bevinni a moziba egy dokumentumfilmre), de a komplex és tartalmas emberi történetek – ha jól vannak elmesélve – a maguk egyszerűségében ma is tudnak hatni.

7. Ön mit tart a médiatudatosság egyik legfőbb ismérvének? Hogyan tudjuk meglátni az igazságot/valóságot a torzított valóságrepresentációk (hírműsorok, médiahackek stb.) mögött?

Ez bizony rettentő nehéz feladat ma. Nincs rá igazán válaszom, sőt volt már, hogy magam is a médiatudatosság hiányának csapdájába estem, vagyis egyszerűbben fogalmazva jól át lettem verve, mégha fordított előjellel is.

Tavaly novemberben az IDFA-n (a legnagyobb európai nemzetközi dokumentumfilm-fesztivál Amszterdamban) éppen a médiatudatosságra akarták felhívni a szervezők a figyelmet egy játékkal: a fesztivál elején kihirdették, hogy a versenyben szereplő dokumentumfilmek közül az egyik egy áldokumentumfilm, de nem mondták meg, hogy melyik. A nézőknek szavazniuk kellett minden megnézett film után, hogy az volt-e az áldoku vagy sem. Hihetetlen eredmények születtek. Mivel az emberek erre „kihegyezett” érzékekkel nézték a filmeket, több olyat is hamisnak tituláltak, amelyek nem voltak azok. Én magam egy finn dokfilmes Türkmenisztánról készített – egyébként eléggé Michael Moore stílusú – filmjéről voltam meggyőződve, hogy hamisítvány. A film által bemutatott valóság olyannyira abszurd volt, hogy bőven átlépte a hihetőség határát. Pedig épp alkalmas lett volna rá, hogy áldokumentumfilmként a Michael Moore-i módszert figurázza ki – zseniálisan. A film humoros volt, miközben egy hihetetlenül abszurd világot – egy középkori császárságra emlékeztető diktatúrát – mutatott be. Amikor gratuláltam a finn filmesnek a nagyszerű teljesítményéhez, melyet a manipuláció technikáinak leleplezése terén nyújtott, vérig sértődött, és kifejtette, hogy ők és más türkmén emberi jogi aktivisták a biztonságukat kockáztatták, hogy ez a film elkészülhessen, hogy felhívhassa a figyelmet egy ma is létező, a vilagtól elzárt diktatúrára, illetve hogy bemutassa, hogy a fejlett Nyugat hogyan támogatja penzzel ezt az elnyomó rendszert...